

Vastaako nykyinen apuraha- ja taiteilijapolitiikka teatterikentän tarpeita ja kentällä tapahtunutta muutosta ?

Pauli Rautiainen

HT (julkisoikeus), FM (teatteritiede), VTK (yhteiskuntapolitiikka)

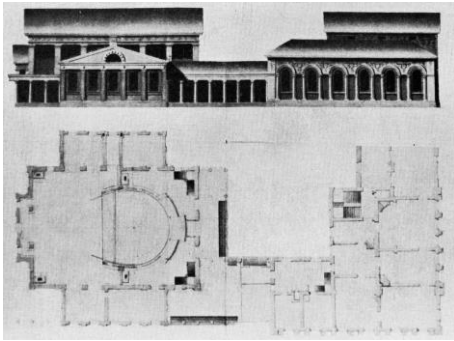
Yliopistonlehtori, Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulu (31.12.2014 saakka)

Erikoistutkija, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore (1.1.2015 alkaen)

Suomalainen teatteripolitiikka on...

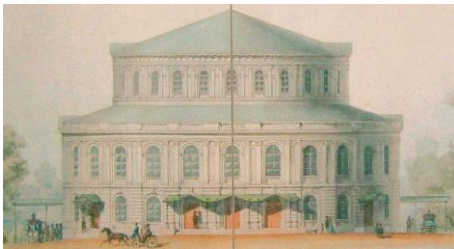
- ... infrastruktuurihankkeilla tehtävää politiikkaa, joka on voittopuolisesti aluepolitiikkaa;
- ... kuntien valtionosuusrahoituksella ja kansallisten taidelaitosten suoralla rahoituksella tehtävää politiikkaa, joka on voittopuolisesti aluepolitiikkaa;
- ... työehtosopimuksilla ja koulutusrakenteilla tehtävää politiikkaa, joka on ollut voittopuolisesti ay- ja koulutuspolitiikkaa;
- ... tällä hetkellä ytimeltään VOS-teatteripolitiikkaa ja kaikki muu teatteritoiminta on "toiseutta" suhteessa tähän, siksi VOS-järjestelmä on teatteripolitiikan kulmapala ja muita osio on tarkasteltava suhteessa tähän.

”Teatterikentän muutosta on tarkasteltava seinien syklissä”

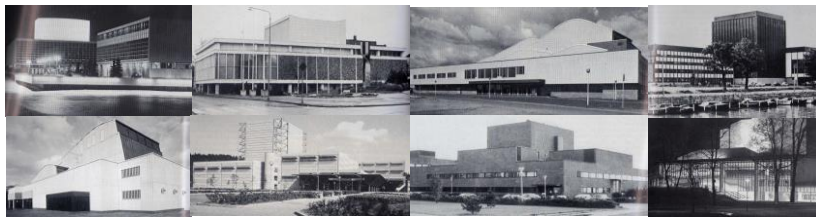
AUTONOMIAN AJAN ALUN INFRASTRUKTUURI

Seurataloja, Viipurin ja Turun ”kiviteatterit”, kiertäviä ryhmiä

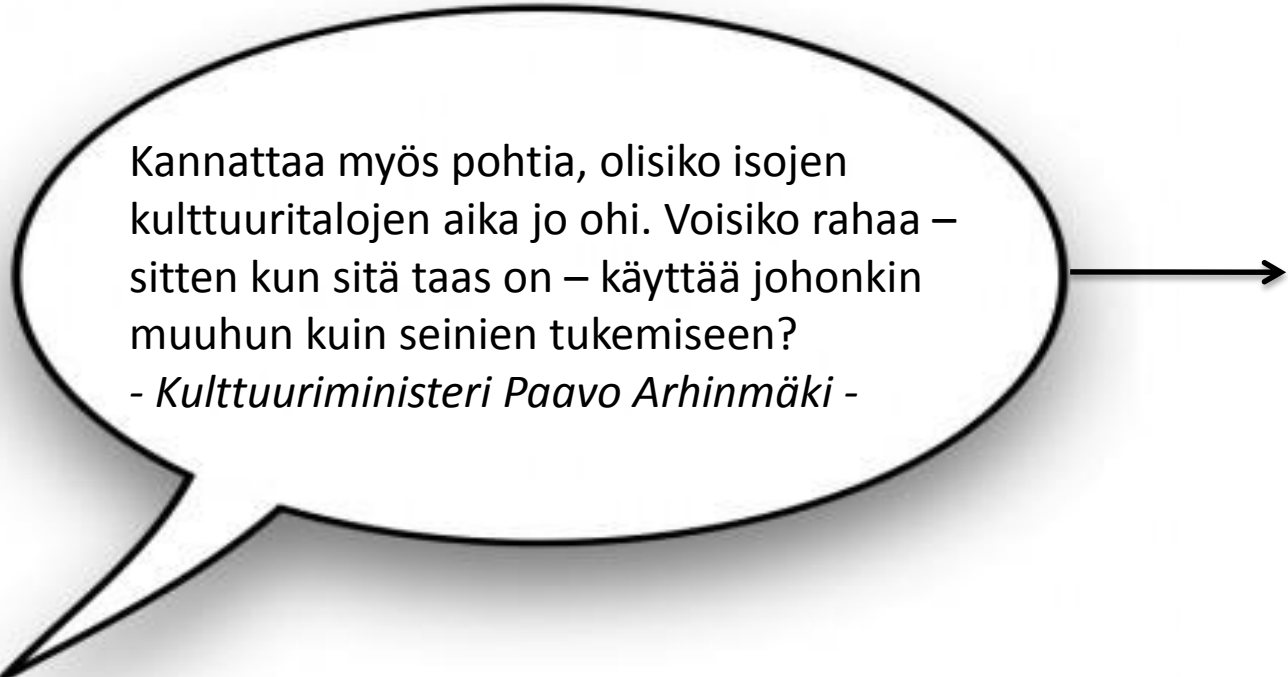
RAKENTUVAN KANSALLISVALTION INFRASTRUKTUURI

Svekomaaninen Nya Teatern (myöh. Svenska Teatern) ensimmäisenä valtionaputeatterina & fennomaanien Suomalainen teatteri (myöh. Kansallisteatteri) ”toisena valtionaputeatterina”

HYVINVOINTIVALTIOLLISEN KUNNALLISEN KULTTUURIPOLITIIKAN INFRASTRUKTUURI

1960- ja 1980 –lukujen välissä ”maakuntakeskukset” saivat uudet teatteritalonsa

Kannattaa myös pohtia, olisiko isojen kulttuuritalojen aika jo ohi. Voisiko rahaa – sitten kun sitä taas on – käyttää johonkin muuhun kuin seinien tukemiseen?
- *Kulttuuriministeri Paavo Arhinmäki* -

Teatterikentällä ajatuksen vakavasti ottaminen merkittävää taiteellisen tuotannon eriyttämistä harjoittelu- & esitysinfrastruktuurin tarjoamisesta eli nykyisen ”VOS-talo” ideologian purkamista. Tällaista ei ole näköpiirissä.

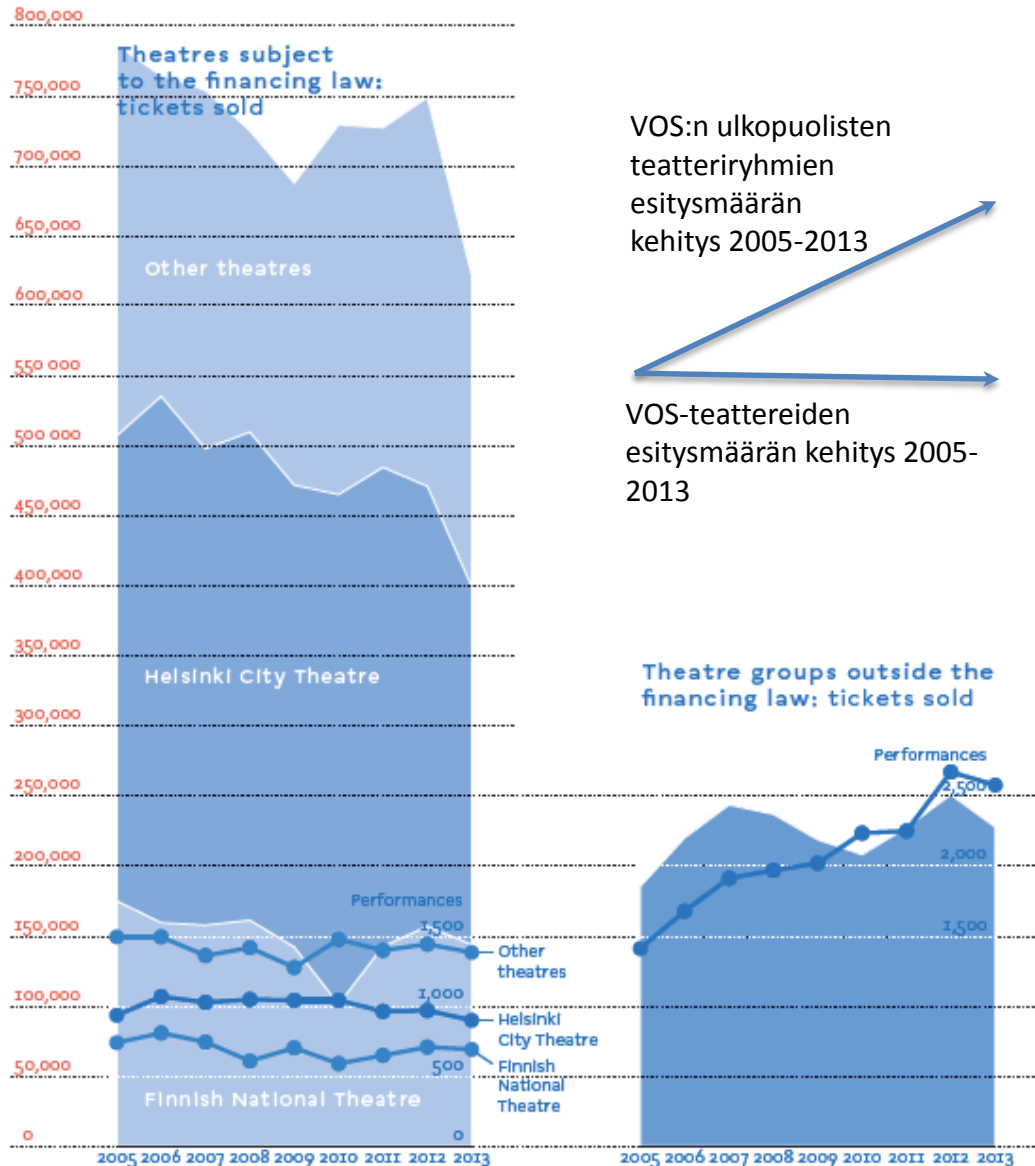
Seinien aikasyklin kannalta tarkasteltuna teatterikentän merkittävä nykyinen haaste on olemassa olevan infrastruktuurin käyttökunnossa pitäminen ja peruskorjaukset.

Koska niukkenevien taloudellisten resurssien oloissa *seiniin tulee menemään aiempaa suurempi suhteellinen osuus teatterikentän kokonaisrahoituksesta*, on tärkeää pohtia seinien tehokasta käyttöä (etenkin maakuntateattereiden ja kulttuuritalojen seinien):

- ”VOS-talojen” yhteistyö paikallisten / kiertävien / produktiopohjaisten ryhmien kanssa on kannatettavaa seinien käytön tehostamista, mutta...
 - ...voi johtaa työehtosopimuksia kiertäviin palkkamalleihin koska kiinnitettyjen ja vapaiden näyttämötaiteilijoiden työehdot ja palkkaus poikkeavat toisistaan;
 - ...ylimääräisten produktioiden sijoittaminen ”VOS-talon” ohjelmistoon voi olla vaikeaa, mutta ainakin kesäkaudella tai muutoin hiljaisena aikana siihen pitäisi olla mahdollisuuksia;
 - ...voi olla vaikeaa hyväksyä, että tällöin ”oman VOS-talon” tuotantojen esitysmäärä- ja katsojatavoitteista pitäisi tinkiä.

Suurimpien kaupunkien (etenkin Helsingin) teatterikentän dynamiikassa VOS-talojen suhteellinen merkitys vähenee ja ryhmien merkitys kasvaa

Helsinki 2005-2013

Lyhyessä ajassa näyttämötaiteen alueella toiminta-avustusta saavien ryhmien määrä on kasvanut voimakkaasti (esim. 2009 avustettiin 29 ryhmää ja 2011 jo 40 ryhmää, kun vastaavasti VOSin piirissä 2009 oli 45 toimijaa ja 2011 vastaavasti 47 toimijaa).

Teatterikentän laajeneminen tapahtuu VOS-laitosten ulkopuolelle sijoittuvien tuotantojen kautta eli...

... kenttä ei ole täysin rakenteellisesti jähmeä;

... voidaan kysyä alkaako Helsinki olla liian täynnä ja leviääkö "taiteen poikkeuksellinen talous" myös teatterikentälle siten, että se houkuttelee enemmän toimijoita kuin pystyy taloudellisesti kannattelemaan

- GALLUP: Kuinka monta valtion tukemaa teatteria Suomessa on varaa pitää ylä viiden vuoden päästä ?
 - Nykyistä enemmän siten, että kasvu tapahtuu VOS-järjestelmän laajenemisen kautta
 - Nykyistä enemmän siten, että kasvu tapahtuu ilman VOS-järjestelmän laajenemista
 - Nykyinen määrä suunnilleen nykyisillä toimijoilla
 - Nykyinen määrä siten, että suurempi toimijoista on VOS-teattereita
 - Nykyinen määrä siten, että VOS-teattereiden määrä on kuitenkin vähentynyt
 - Vähemmän kuin nyt, sillä VOS-teattereiden määrän on vähennyttävä
 - Vähemmän kuin nyt, sillä VOS-teattereiden ja VOS:n ulkopuolisten toimijoiden määrän on vähennyttävä

Teatteritoimintaan suunnatut julkiset rahat kuluvat VOS-teattereiden stagnaattiseen tuottavuuteen...

... koska teatterityöntekijöiden palkkojen kehitys on VOS-teattereissa seurailut yleistä palkkakehitystä, on taloustieteellisesti pitänytkin tapahtua rahoituksen valumista VOS-teattereiden henkilöstön palkkoihin (selittäjänä ns. income gap –teesi / Baumolin tauti).

... mutta miksi VOS-teattereiden (esitystapahtuma)tuottavuus on ollut jopa ns. Baumolin taudin selittämää tuottavuuden kasvun vajetta alhaisempi? Kuten alla oleva taulukko osoittaa henkilötyövuosien kasvu ei kasvata VOS-teattereissa esitystapahtumien määrää (VOS-henkilötyövuosien tuottavuuden mittaamisessahan *työpanokseen liittyvä tuotos* on esitystapahtuma ei katsomistapahtuma kuten alalla yleensä mielletään).

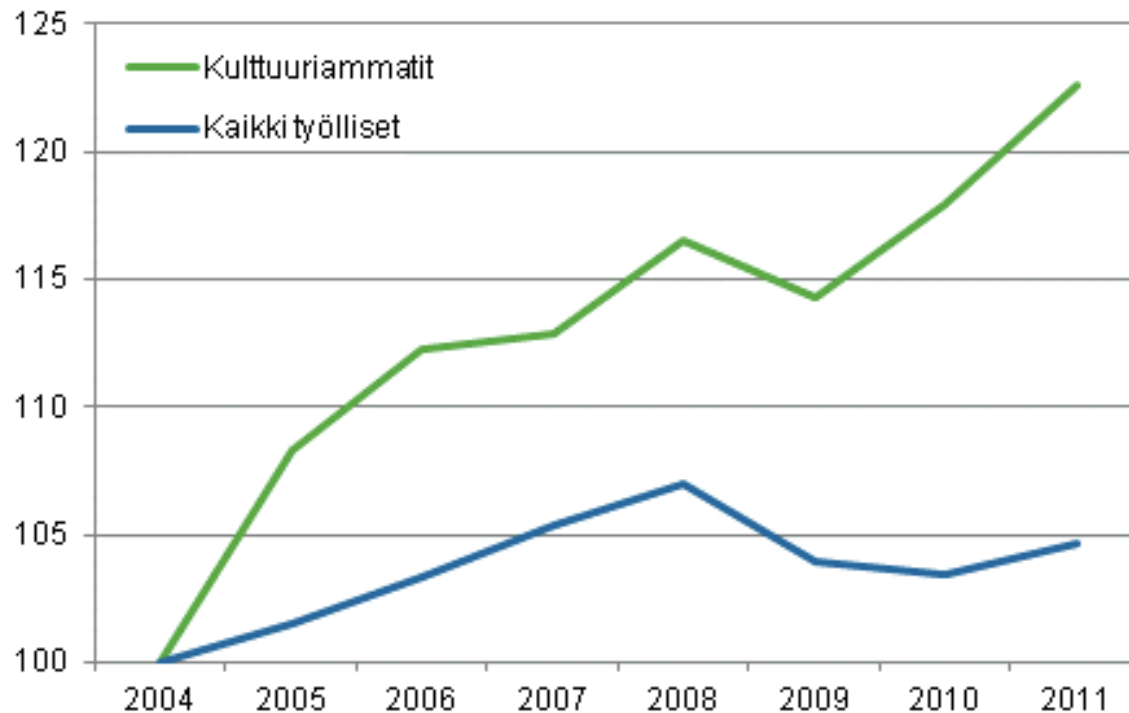
	1995	2000	2005	2010
Teatterit (ml. tanssi)				
Lukumäärä	53	58	57	57
Henkilötyövuodet	2 332	2 582	2 660	2 849
Esitykset	11 138	12 022	11 539	11 182
Omiin esityksiin myydyt liput	2 142 777	2 257 425	2 215 959	2 205 367

Taloustieteellisesti tarkastellen VOS-rakenteen ulkopuolinen teatteritoiminta on tuottavampaa kuin VOS-rakenteen piirissä tapahtuva teatteritoiminta, koska VOS:n ulkopuolella on palkkajousto, mutta myös VOS:n ulkopuolinen teatteritoiminta kärsii luonnollisesti Baumolin taudista. Tämän palkkajouston voi toki mieltää myös teatterityövoiman riistoksi!

Tuottavuustarkasteluun on hyvä liittää havainto: Luovat alat ovat kasvussa...

- Suomessa kulttuurialoilla työllisyys on kasvanut muuta yhteiskuntaa nopeammin...

Kulttuuriammateissa toimivien ja kaikkien työllisten työllisyyden kehitys vuodesta 2004 vuoteen 2011, 2004=100

... MUTTA ENNEN KUN INNOSTUMME huomatkamme, että...

...kyse ei kuitenkaan ole välttämättä *taiteilijoiden* työllisyyden kasvusta;

...luku ei kerro myöskään *kokoaikatyön, tehtyjen työtuntien tai työtulojen* kasvusta.

Kun näyttämötaiteen alan taiteilijoita verrataan muihin taiteilijoihin (Rensujeff: Taiteilijan asema 2010) huomataan vuonna 2010..

...näyttämötaiteen olevan ala, jossa taidetta harjoitetaan suhteessa muihin aloihin kaikkein eniten perinteisessä palkkatyösuhteessa (53 % alan taiteilijoista) tai freelancerina (45 % kaikista taiteilijoista). Suhteessa vuoteen 2000 sekä freelancer-työn että palkkatyön tekijöiden määrä on kasvanut;

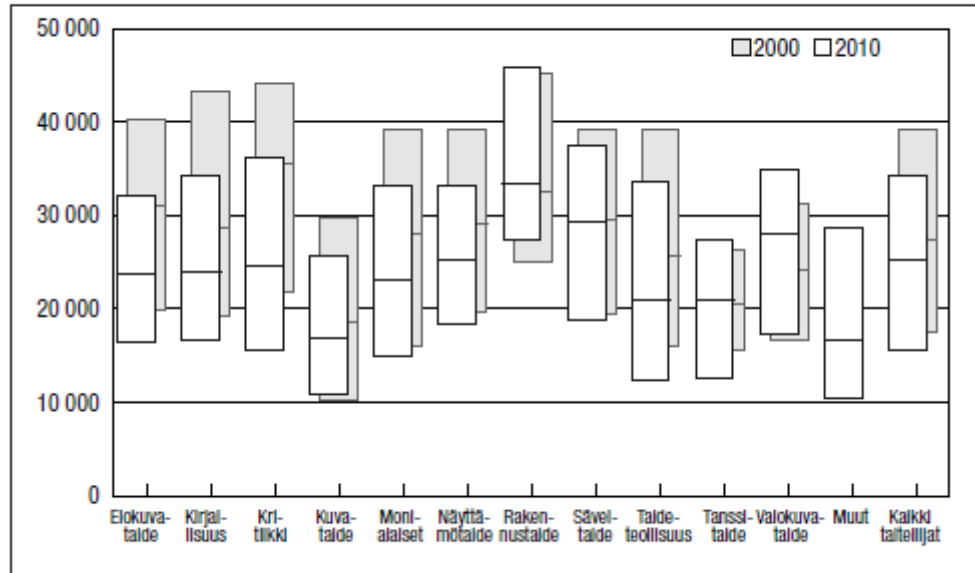
...näyttämötaide ja arkkitehtuuri erottuvat muista taiteenaloista siinä, että niillä tehdään huomattavasti muita aloja harvemmin muuta kuin taiteellista työtä. Silloin kun näyttämötaiteilija tekee muuta työtä, hän tekee pääosin taiteeseen liittyvää työtä, jota hän raportoi olevan paremmin tarjolla kuin monella muulla alalla toimiville. Näyttämötaiteilijalla on taloudellinen tarve muuhun kuin taiteelliseen työhön harvemmin kuin millään muulla alalla toimivalla taiteilijoilla ja muusta kuin taiteellisesta työstä ei erityisesti saada tuloja kun sitä tehdään;

...näyttämötaiteen alan taiteilijoiden olevan vain taiteilijakunnassa hyvätuloinen joukko, jonka tulotaso kehittyi suotuisasti 2000-2010. Veronalaisten tulojen mediaani 30 000 € / vuosi; taiteellisen työn tulojen mediaani 29 500 € / vuosi; apurahat huomioivien konstruoitujen kokonaistulojen mediaani 30 000 € / vuosi;

...apurahaa niin valtiolta kuin säätiöiltä saavien määrä suhteessa alan taiteilijakuntaan on muita aloja pienempi ja apurahat ovat suhteellisen pieniä. Niinpä näyttämötaiteen taiteilijoista vain 3 % ilmoitti apurahat tärkeimmäksi tulonlähteekseen.

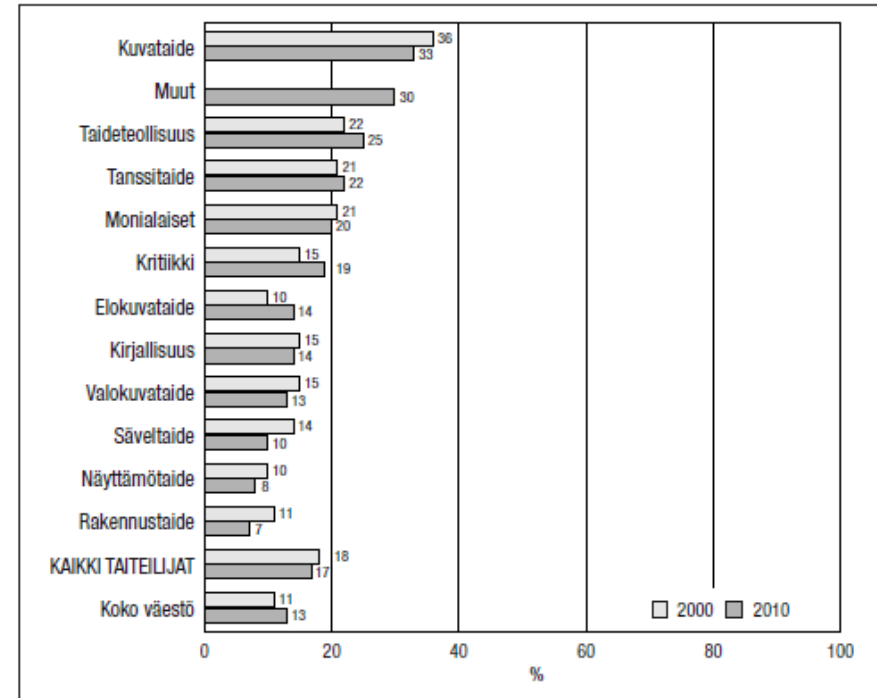
Näyttämötaiteen alalla tuloeriarvoisuus on vähentynyt 2000-2010 välillä suurituloisten joukon vähennyttyä, mutta ilman pienituloisuuden kasvua

Kuvio 50. Taiteilijoiden konstruoidut kokonaistulot (€) taiteenaloittain vuosina 2000* ja 2010 (alakvartiilit, mediaanit ja yläkvartiilit)

Vuoden 2000 luvut on muutettu vuoden 2010 rahanarvoon elinkustannusindeksiä käyttäen (Tilastokeskus). Keskitunnusluvut painotettu.

Kuvio 51. Pienituloisten taiteilijoiden osuus (%) taiteenaloittain vuosina 2000 ja 2010

Jakaumat painotettu.

Lähde: Tilastokeskuksen Tulonjakotilasto (koko väestö).

Tilanne vastaa taiteen taloustieteen malleja: ginillä mitattava tuloeriarvoisuus kasvaa sitä mukaa mitä useampien edistämisinstrumenttien piirissä jollakin taiteen alalla ollaan, siksi poikkeuksellisen palkkatyövaltaisella julkisen sektorin työpaikkojen dominoimalla teatterikentällä tuloeriarvoisuus on pientä.

Yhteenveto: teatteriala 1990- ja 2000-lukujen taidepolitiikan voittaja ?

- Suomalaista taiderahoitusta ja –politiikkaa hallitseva rakenteellinen jähmeys (”pienien askelten politiikka”) on toiminut teatterialan pelastajana taloudellisessa mielessä. VOS-järjestelmä on tasoittanut suhdannevaihteluita yllättävän hyvin ja taannut alan palkkatyöväetoisuuden säilymisen, mikä on näkynyt positiivisesti alan taiteilijoiden tuloissa. Samalla se on johtanut teatterityön esitystapahtumilla mitattavan tuottavuuden laskuun ja uuden luomisen sijaan rahoituslisäykset on ohjautuneet erityisesti teattereissa palkkatyösuhteissa olevien taskuun.
- Apurahajärjestelmän ideologisena perustana on ollut mutkat suoraksi vetäen yhtäältä ”kiinnityksellä olevien sapattivapaiden mahdollistaminen” ja toisaalta ”vapaiden ryhmien valmistaminen kohti horisontissa siintävää VOS-asemaa”. Tämä toimi pitkään alan kehityksen dynamiikkaa hyvin hillitsevänä / vakauttavana rakenteena.
- Aivan viimeaikoina alalle on tullut merkittävästi lisää VOS-kentän ulkopuolista toimintaa johtuen ennen kaikkea alan koulutusmäärien lisäämisestä. Tämä on vaikuttanut etenkin Helsingin teatterikentän kehitykseen tuottaen ”vapaan kentän” sisälle jakolinjoja ja toimintakulttuuria, jossa tuotantojen tavoitteena ei ole enää VOS-teatterikelpoisen ryhmän muodostaminen ja kehittäminen. Uutta luovien dynamiikka teatterikentällä löytyy tältä alueelta, mutta koko kentän kokonaisuuden kannalta tämän ”lohkon” merkitys on edelleen vähäinen. Helsinkiläisen teatterikentän sisällä toki on alkanut ”tulla ahdasta”.

Tulevaisuudenkuvista...

- VOS-laitosten roolista ja VOS-kentän tulevaisuudesta on hyvä keskustella, mutta on vaikea nähdä minkäänlaisten VOS-rakenteen muutostoimien tuovan teatterikentälle hyvää tässä vaiheessa. VOS-rakenteiden uudistaminen pitää tehdä taloudellisesti hyvänä aikana... ellei sitten VOS-uudistukseen tule pakkoa esim. jos samanlaista pelastusoperaatiota kuin Kajaanin kt:n kanssa 2000-luvulla ei voida / haluta tehdä.
- Ajatuksesta kaikkien ryhmien kasvamisesta VOS-teattereiksi tulisi luopua nykyistä selvemmin ja luoda pitkäjänteisen työskentelyn tukea, jonka tavoitteena ei ole VOS-laitokseksi kasvattaminen. Vapaan kentän toimijarakenteen systematisoinnille olisi tarve.
- VOS-laitosten esitystuottavuuden havaittu heikkeneminen luo mahdollisuuksia kehittää sellaisia yhteistyökuvioita, joissa VOS-laitos toimii infrastruktuurin ja tukipalvelut ryhmille / produktioille tarjoavina alustoina. Näin alueteatteriajatusta voisi jalostaa ”alueellinen tuotantotalo” –ajattelun suuntaan. Samalla helsinkiläisen vapaan kentän ”tukkoisuutta” voisi helpottaa suuntaamalla tukea helsinkiläisten ryhmien kiertämiseen Suomen sisällä.
- Helsinkiläisen teatterikentän kehittäminen pitäisi nähdä selkeänä erityiskysymyksenä, jota lähestyttäisiin sen omista tarpeista lähtien. Pääkaupunkiseudulla on tarve A) ryhmien toimintaa koordinoivalle tuotantotalolle, B) nykyistä pitkäjänteisemmälle taiteellisen työn apurahoitukselle produktiopohjaisen työskentelyn tarpeet huomioiden, C) tuottajille jaettaville produktioista irrallaan oleville apurahoille tai palkallisille määräaikaisille itsenäisille tuottajan pesteille (esim. uudenlaisessa tuotantotalossa). Tähän kehitystyöhön olisi hyvä saada mukaan myös pääkaupunkiseudun VOS-teatterit.